

УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ: ЯКІСНИЙ АСПЕКТ

CURRENCY RISK MANAGEMENT OF THE BANK: QUALITY ASPECT

Корват О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління фінансовими послугами,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Шаповалова А.Ю.

студентка фінансового факультету,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті розкрито сутність якості управління, розглянуто процес управління валютним ризиком банку з позиції його якості; узагальнено методи управління валютним ризиком, доведено необхідність застосування адаптивного управління в умовах невизначеності, запропоновано здійснювати контролінг як адаптивне управління валютним ризиком банку, виокремлено функцію контролінгу із забезпечення мінімізації невизначеності процесу функціонування системи.

Ключові слова: якість управління, валютний ризик банку, процес управління ризиком, методи управління валютним ризиком, адаптивне управління, контролінг, мінімізація невизначеності.

В статті раскрыта сущность качества управления, рассмотрен процесс управления валютным риском банка с позиции его качества, обобщены методы управления валютным риском, доказана необходимость применения адаптивного управления в условиях неопределенности, предложено осуществлять контроллинг как адаптивное управление валютным риском банка, выделена функция контроллинга по обеспечению минимизации неопределенности процесса функционирования системы.

Ключевые слова: качество управления, валютный риск банка, процесс управления риском, методы управления валютным риском, адаптивное управление, контроллинг, минимизация неопределенности.

In the article the essence of management quality was disclosed; the process of currency risk management of the bank were considered from the standpoint of its quality, methods of currency risk management were generalized, the necessity of applying adaptive management in conditions of uncertainty was proved, the exercise controlling as an adaptive currency risk management of the bank was proposed, the function of controlling to ensure the minimization of uncertainty of the process of the functioning of the system is allocated.

Keywords: management quality, bank currency risk, risk management process, methods of currency risk management, adaptive management, controlling, minimization of uncertainty.

Постановка проблеми. Банківський сектор України упродовж останніх років переживає складний період. Кризові процеси в економіці приводять до значних збитків у банківському секторі. На фінансових результатах банків суттєво позначається стійка негативна тенденція знецінення гривні, яка ускладнюється періодичними валютно-курсними стресами.

Згідно із законодавством банківські установи повинні управляти ризиками своєї діяльності та контролювати їх рівень. Національний банк України (НБУ) як гарант стабільності національної банківської системи здійснює нагляд за банківською діяльністю, у тому числі й за процесами управління ризиками [1]. На державному рівні НБУ встановлює нормативні вимоги,

що обмежують рівень валютного ризику банків, та надає рекомендації з його управління [2]. Проте, незважаючи на функціонування системи регуляторних вимог і наглядових функцій з боку НБУ, часті повторювання стресових коливань курсів іноземних валют актуалізують проблематику ефективного управління валютними ризиками у банківських установах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань вимірювання, контролю й управління валютним ризиком банку присвячено чимало наукових праць, зокрема, роботи Н. Ботвіної [3], Н. Внукової [4], Ю. Деркача [5; 6], К. Ларіонової [7], В. Міщенко [8], М. Ребрика [9], В. Сопко [10], В. Юценка [8]. У них вирішуються сучасні теоретико-методичні та прагматичні

проблеми ризик-менеджменту в банківській сфері, надаються рекомендації щодо побудови систем ризик-менеджменту, розроблення методів оцінювання та механізмів управління валютним ризиком.

Незважаючи на наукову цінність і практичну значущість результатів досліджень науковців, слід відзначити, що питанням оцінювання ефективності функціонування систем ризик-менеджменту банків і аспектам якості управління валютним ризиком не приділяється належної уваги. Варто зауважити, що нормативні документи НБУ визначають методичні підходи до інспектування систем ризик-менеджменту банків, згідно з якими оцінюється не лише кількість валютного ризику, але й якість управління ним, на підставі чого регулятором формулюються висновки стосовно величини зміни ризику банку та напрямку змін [1]. Інспекційне оцінювання якості управління згідно з методичними вказівками НБУ [1], на погляд авторів, здійснюється переважно за умовно суб'єктивними критеріями. Системні наукові дослідження питання здатності систем управління ризиками банків адекватно та ефективно виконувати функції та досягати мети в умовах невизначеності майбутніх внутрішніх і зовнішніх умов, а також здатності пристосовуватися до несприятливих змін відсутні.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення теоретико-методичних засад якісного адаптивного управління валютним ризиком банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з теорією системного аналізу якість будь-якої системи можна оцінити інтегральним показником, який є «функцією всіх найважливіших характеристик системи» та «відображає якість виконання системою поставлених завдань» [11]. Якщо проаналізувати статистичні дані національної банківської системи України протягом останніх кризових років, видно, що питома вага іноземної валюти у структурі активів і зобов'язань є значною (понад 40% активів і понад 50% зобов'язань). Консолідована загальна відкрита валютна позиція коротка, що в умовах стійкої негативної динаміки знецінення гривні наражає банки на високий рівень валютного ризику. Консолідованими фінансовими результатами банківської системи є збитки. Загалом макропоказники ринку свідчать про неефективне управління банками України валютним ризиком.

Для формування критеріїв якості управління валютним ризиком з'ясуємо його сутність. З позиції НБУ ризик банку – це «потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямыми (накладення обмежень на здатність організації досягати своїх бізнес-цілей)» [2]. «Валют-

ний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали» [1]. Дослідження економічної сутності валютного ризику, проведене авторами, дало змогу сформулювати його як «можливі втрати через зниження вартості активів, збільшення розміру зобов'язань, недоотримання доходів або збільшення витрат внаслідок несприятливих валютно-курсівих коливань» [12, с. 32]. Таке трактування валютного ризику як можливості втрат, що систематизовані за категоріями активів, зобов'язань, доходів і витрат, дає змогу більш обґрунтовано ідентифікувати й оцінювати валютний ризик, розробляти заходи з його управління.

Основною метою управління валютними ризиками слід вважати мінімізацію втрат капіталу банку від реалізації ризиків [7, с. 42]. Дійсно, капітал є буфером для поглинання неочікуваних збитків (очікувані збитки мають покриватися створенням відповідних резервів) [2].

Н. Ботвіна вважає, що під час управління валютним ризиком банку вирішуються такі завдання, як [3, с. 133]: стабілізація чи максимізація прибутку за валютними операціями; прогнозування тенденцій зміни валютного курсу, його впливу на дохідність банку; реструктуризація балансу з урахуванням зміни валютних курсів. На погляд авторів, завдання системи управління валютними ризиками є індивідуальними для кожного банку. Вони є цілями нижчого рівня та залежать від видів, обсягів і складності, а також інших особливостей банківської діяльності, що пов'язана з валютними операціями, активами та зобов'язаннями. Наприклад, Ю. Деркач зазначає, що під час формування завдань системи управління валютними ризиками слід використовувати положення стратегій здійснення валютних операцій [6, с. 133]. Завдання ризик-менеджменту можна підпорядковувати цілям банку різних категорій: стратегічним, операційним, цілям, пов'язаним з підготовкою звітності, та цілям, пов'язаним із дотриманням законодавства [13, с. 9].

Відомо, що процес управління ризиками складається з послідовності етапів: ідентифікації ризиків, їх вимірювання, реагування на ризик, контролю (моніторингу). На першому етапі виявляються події, що можуть спричинити втрати через несприятливі валютно-курсіві коливання. Для ідентифікації ризиків слід аналізувати події можливих збитків за різними категоріями, у тому числі за видами валют, строками існування ризиків, місцем виникнення ризику, валютними операціями, класифікованими за певними ознаками: «економічним змістом (розрахункові, кредитні, депозитні, обмінні операції тощо); видами валютних цінностей (операції з іноземною вільно конвертованою, неконвертованою валютою, цінними паперами в іноземній валюті, банківськими металами); формами

грошей (готівкові, безготівкові операції); контрагентами, з якими проводяться операції (клієнтські, міжбанківські операції; з резидентами, нерезидентами, фізичними, юридичними особами); метою проведення (операції з виконання доручень клієнтів, операції з виконання власних зобов'язань банку, спекулятивні, хеджувальні); джерелами коштів (операції за власні кошти банку, за кошти клієнтів); строками проведення (термінові, короткострокові, середньострокові, довгострокові операції); впливом на валютну позицію банку (операції, за яких валютна позиція залишається закритою; операції, що приводять до відкритої валютної позиції)» [3, с. 133].

На етапі вимірювання здійснюється оцінка величини ризику. Методів кількісної оцінювання рівня валютних ризиків, якими банк може користуватись, існує багато, наприклад, імітаційне моделювання, стрес-тестування, VAR-аналіз, сценарний аналіз [7, с. 44; 4]. Під час вимірювання постає проблема адекватності оцінки ризику за тим чи іншим методом.

Реагування на ризик передбачає застосування методів управління валютним ризиком. Н. Ботвіна класифікує методи управління валютним ризиком на дві основні групи [3, с. 134]:

- управління валютною структурою балансу (лімітування валютних операцій, структурне балансування за обсягами та строками, валютно-обмінні операції, зміна строків валютних платежів);

- хеджування валютного ризику (форвардні валютні угоди, валютні ф'ючерси, валютні опціони, валютні своп-контракти).

К. Ларіонова поділяє методи управління валютним ризиком на [7, с. 44]:

- зовнішні методи (структурне балансування валютних потоків за строками та сумами; строкові валютні угоди);

- внутрішні методи (лімітування; проведення поточних конверсійних операцій; метод випередження та відставання (зміна строків валютних платежів); дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті).

В. Сопко здійснює розподіл методів управління валютним ризиком за класичним підходом [10, с. 114]:

- уникнення валютного ризику, який полягає у відмові від здійснення валютних операцій із підвищеним рівнем ризику (до початку здійснення операції, у процесі діяльності, після завершення);

- зниження ймовірності настання ризику (диверсифікація, випередження і відставання, трансфертне ціноутворення);

- зниження масштабу впливу ризику (неттінг, хеджування й резервування).

В. Ющенко та В. Міщенко наводять таку класифікацію менеджменту валютних ризиків [8, с. 31, 34]:

- уникнення ризику;

- контроль ризику та мінімізація сум ймовірних збитків;

- страхування, до якого відносяться «структурне балансування активів і пасивів, зміна термінів платежів, форвардні угоди, операції «своп», опціонні угоди, фінансові ф'ючерси, кредитування та інвестування в іноземній валюті, реструктуризація валютної заборгованості, паралельні позички, лізинг, дисконтування вимог в іноземній валюті (форфетування), використання валютних коштів, здійснення платежів за допомогою зростаючої валюти, самострахування».

Як видно, погляди науковців на класифікації методів управління валютним ризиком суттєво різняться. Проте всі наведені методи можна застосовувати, якщо вони є ефективними. Варто погодитися з К. Ларіоновою, що «доцільність та практичну значущість обраного методу управління валютним ризиком можна оцінити тільки після завершення процесу управління, коли можливо підрахувати потенційні та реальні збитки, а також коли стане відомим фінансовий результат із валютного потоку, щодо якого було проведено управління, і фінансовий результат щодо того ж валютного потоку в разі, якби подібного управління не було здійснено» [7, с. 44].

Розгляд нормативних документів НБУ [1; 2] та наукових публікацій з управління валютними ризиками банку [3–10] доводить, що сучасні підходи до управління в цій сфері банківської діяльності значною мірою є параметричними. Управління валютним ризиком, його вимірювання розглядається як система або процес, визначені з точністю до параметрів. Зокрема, Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [2] встановлюють, що «система управління валютним ризиком банку складається із регламентних документів – політик, положень, процедур, процесів тощо, які затверджуються відповідно до обраної форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій». Зазначена система управління має включати політику та положення щодо управління валютним ризиком, які повинні періодично переглядатися, механізм управління валютною позицією банку, форми звітності щодо валютної позиції у розрізі валют на індивідуальній та сукупній основі [2].

Проте для «для більшості реальних процесів характерним є безперервність зміни параметрів, які визначають критерії оптимальності» [11]. Це потребує під час управління «дискретно-безперервними процесами» «ретельного аналізу не тільки самого конкретного об'єкта, а й засобів і технології контролю всіх доступних змінних, а також апріорної інформації» [14, с. 62].

Н. Островська розкриває проблему невизначеності та непередбачуваності економічних умов діяльності банків в Україні та пропонує не покладатися на «досконалі рецепти ведення

банківської справи» і використовувати для управління ризиками новий підхід у банківській практиці, відомий як контролінг [15, с. 60]. За визначенням Н. Островської, «контролінг ризиків – це координація, інформаційно-аналітична підтримка оцінки, контролю та мінімізації ризиків» [15, с. 60].

Слід зазначити, що для «управління в системі з неоповною апріорною інформацією в керуваному процесі, який змінюється в міру накопичення інформації та приймається з метою покращення якості роботи системи» [16], використовується поняття адаптивного управління. Контролінг у системі управління ризиками має виконувати функції не тільки контролю за рівнем ризику після застосування методів управління ним, але і діагностики всіх процесів, що виникають під час управління ризиками, «цілеспрямовано змінювати параметри, структуру і властивості» системи та процесів управління ризиками «у відповідь на зміни, що відбуваються як у зовнішньому середовищі діяльності об'єкта, так і всередині нього» [16].

Таке розуміння контролінгу як адаптивного управління відрізняється від стандартного. Воно не обмежується «системно-інтегрованою інформаційною, аналітичною, інструментальною та методичною підтримкою ризик-менеджменту на етапах стратегічного планування, ідентифікації, оцінки, управлінського впливу, аудиту та коригування банківських ризиків» [15, с. 60]. Контролінг має виконувати функцію пристосування системи управління ризиками до змін та непередбачуваних зовнішніх впливів. Управлінські впливи контролінгу мають носити двоїстий характер: вони повинні бути одночасно певною мірою вивчаючими та направляючими [14, с. 58].

З огляду на це механізм зворотного зв'язку на етапі контролінгу валютного ризику повинен давати змогу отримувати інформацію щодо «наслідків реалізації валютного ризику під час здійснення валютних операцій» [10, с. 105], щодо «виконання системою поставлених завдань», а також щодо проблем в управлінні валютним ризиком. Ця інформація має бути використана для своєчасного виправлення ситуації, зокрема, шляхом коригування завдань ризик-менеджменту та методів управління ризиком. Характерною особливістю контролінгу як адаптивного управління є «мінімізація невизначеності у процесі функціонування системи» шляхом застосування під час управління «інформаційно-ентропійного підходу» [16]. Такий підхід передбачає «суттєве зменшення втрат інформації про стан параметричної системи за умови впровадження адаптивного управління, яке за часом та простором узгоджено з динамікою зовнішніх дестабілізуючих факторів» [16].

Висновки. Якість системи та процесів управління валютним ризиком можна охарактеризувати як їх придатність виконувати свої функції і завдання та відповідати нормативним вимогам. З огляду на проблему непередбачуваності економічних умов діяльності банків в Україні та високого рівня валютного ризику для адаптивного управління ним у процесі ризик-менеджменту доцільно використовувати контролінг. Під час контролінгу має забезпечуватися мінімізація невизначеності в процесі управління ризиками та пристосування системи управління ризиками до змін і непередбачуваних зовнішніх впливів. Критерії мінімізації невизначеності та здатності системи управління пристосуватися до змін слід використовувати для оцінювання якості управління валютним ризиком.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: схвалено Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104 (із змінами) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.
2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: схвалено Постановою Правління НБУ від 02.08.2004р. № 361. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
3. Ботвіна Н.О. Управління валютними ризиками, вплив процентної ставки та валютного курсу на прибуток банків / Н.О. Ботвіна // Економічний аналіз. 2015, Т. 19(1). С. 130–135.
4. Внукова Н.М. Управління валютним ризиком банку за методикою Value-at-Risk (VaR) / Н.М. Внукова, Г.О. Оксанченко // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. 2014, № 5. С. 58–64.
5. Деркач Ю.Б. Контроль національним банком України валютних ризиків комерційних банків / Ю.Б. Деркач // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 123–125.
6. Деркач Ю.Б. Управління валютними ризиками в банках / Ю.Б. Деркач // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки», 2015. Вип. 14. С. 130–133.
7. Ларіонова К.Л. Механізм управління валютним ризиком банку / К.Л. Ларіонова, В.М. Романовська // Фінансовий простір. 2015. № 2. – С. 40–46 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_6.
8. Ющенко В.А. Управління валютними ризиками : навч. посіб. / В.А. Ющенко, В.І. Міщенко. К.: Знання, КОО, 1998. 444 с.
9. Ребрик М. Порівняльний аналіз методів стохастичної оцінки валютного ризику банку / М. Ребрик, А. Пастушко, Л. Потьомка // Економічний аналіз. – 2013. Вип. 12. Ч. 2. С. 83–89.

10. Сопко В. Механізм контролю валютного ризику банку / В. Сопко, Т. Ружанська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2015. № 1. С. 103–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2015_1_11.

11. Синтез інтегрального показника якості стану параметричної системи в умовах ситуаційної невизначеності / В.В. Скачков, В.В. Чепкій, С.Л. Волков, В.І. Павлович // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. 2016. № 6/3 (84). URL: journals.urau.ua/eejet/article/download/85204/87682.

12. Корват О.В. Сутність валютного ризику як економічної категорії / О.В. Корват, А.Ю. Шаповалова // Актуальні питання фінансів, економіки, обліку та менеджменту: теорія і практика : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 4 грудня 2017 р.): у 4 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2017. Ч. 4. С. 31–32.

13. Управление рисками организаций. Интегрированная модель: краткое изложение, концептуал. основы [Электронный ресурс] / Ричард М. Стейнберг [и др.] // COSO: Комитет спонсорских организаций Комиссии Тведвея. 2004. URL: http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf.

14. Медведев А.М. Теория непараметрических систем. Управление-I / А.М. Медведев // Вестник СибГАУ, 2013. – Вып. 3. – С. 58–63.

15. Островська Н.С. Формування системи контролінгу ризиків у банку / Н.С. Островська // Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 4 (8). С. 135–144.

16. Борсук А.М. Поняття адаптації та адаптивного управління підприємствами / А.М. Борсук // Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. «АЛЬЯНС НАУК: вчений вченому» (м. Дніпропетровськ, 8–19 березня 2009 р.): [зб. наук. праць]. 2009. Т. 1. С. 13–15.